

Petăr P. Simeonov

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΗΜΙΣΥ ΤΟΥ 13^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Astract: *Bref rappel de l'histoire de l'église bulgare dans la première moitié du 13ème siècle.* La présente recherche constitue une étude brève sur l'histoire ecclésiastique de la Bulgarie pendant la première moitié du XIIIe siècle. L'auteur y examine le développement des rapports entre l'Église et l'État en Bulgarie ainsi que les relations entre celle-ci et le Patriarcat œcuménique, d'une part, et le Saint-Siège, de l'autre, sous le règne de trois souverains bulgares: Kalojan /1197-1207/, Boril /1207-1218/ et Jean II Asen /1218-1241/. Le premier d'entre eux, Kalojan, a soumis la Bulgarie à Rome en acceptant formellement une union avec l'Église romaine (1203-1204) qui s'est poursuivie sous le règne de Boril. L'union a été définitivement rejetée par Jean II Asen. C'est à son initiative que l'archevêque bulgare s'est vu attribué en 1235 le titre de Patriarche par le Synode du Patriarcat œcuménique.

Keywords: *Church History, Bulgarian History, Medieval Church, Byzantine Church, Roman Church*

Από τη στιγμή που ξέσπασε η εξέγερση των Ασενιδών, το 1185-6, και με τις πρώτες επιτυχίες στα πεδία των μαχών τέθηκε ως βασικός στόχος η ισχυροποίηση της ανεξαρτησίας του ανανεωμένου από αυτούς Βουλγαρικού κράτους με τη ρύθμιση των σχέσεων με τα γειτονικά κράτη, αλλά και η οργάνωση ανεξάρτητης εθνικής Εκκλησίας¹. Η αλλαγή της στάσης

¹ Πρβλ. F. Uspenskij, *Obrazovanie Vtorogo bolgarskogo carstva*, Odessa, 1879, 74 εξ.; A. Χένοπολ, "L'empire valacho-bulgare", *Revue historique* 47 (1891) 277 εξ.; V. Ζλατάρσκι, *Istorija na Bălgarskata dăržava prez srednite vekove*, II: Bălgarija pod vizantijsko vladičestvo (1018-1187), Sofia, 1938, 410 εξ.; P. Παπαχάγι, *Un Probleme d'histoire médiévale. Création et caractère du Second Empire bulgare (1185)*, Bucarest, 1943; R. L. Wolf, "The Second

των Βουλγάρων απέναντι στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και την Αρχιεπισκοπή Αχρίδας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην απόφασή τους να ανακηρύξουν αυτόβουλα τον νεοχειροτονηθέντα αρχιεπίσκοπο Τυρνόβου για προκαθήμενο της Εκκλησίας της Βουλγαρίας². Με στόχο να εξασφαλίσουν την αναγνώριση από κάποια ανώτερη εκκλησιαστική ή κοσμική αρχή στην Ευρώπη, οι Ασένιδες υποχρεώθηκαν να προσεγγίσουν την Εκκλησία της Ρώμης και στη συνέχεια να αποδεχθούν Ουνία μ' αυτήν. Το γεγονός αυτό δεν υπήρξε μεμονωμένη περίπτωση και έχει προηγούμενο στη βουλγαρική ιστορία. Τρεις αιώνες νωρίτερα ανάλογες συνθήκες οδήγησαν τον Βούλγαρο ηγεμόνα Βόρι (852-889) σε επαφή με τον πάπα Νικόλαο Α' (858-867)³.

Bulgarian Empire: Its Origin and History to 1204", *Speculum* 24 (1949), 180 εξ.; Genoveva Cankova-Petkova, "La libération de la Bulgarie de la domination byzantine", *Byzantinobulgarica* 5 (1978), 95 εξ.; Της ίδιας, *Bǎlgarija pri Asenevci*, Sofia, 1978, 26 εξ.; Iv. Bozilov, *Familijata na Asenevci (1186-1460). Genealogija i prosopografija*, Sofia, 1994, 11 εξ.; Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία, Γ' 1 (1081-1204)*, Αθήνα, 1998-2001, 179 εξ.; Για περισσότερη βιβλιογραφία βλ.: G. Ostrogorsky, *Ίστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, Γ'*, (Μτφρ. από γερμανικά) "Ιστορικές εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος", Αθήνα 1997, 297-299, σημ. 155; D. Angelov, "Vǎstanieto načelo s Asenevci", *Istorija na Bǎlgarija v čeririnadeset toma*, III: Vtora bǎlgarska dǎržava, Sofia, 1982, 118 εξ.

² I. Pitra, cardinalis, *Analecta Sacra et Classica Spicilegio Solesmesi Parata*, VI: Juris ecclesiastici Graecorum. Selecta paralipomena, Parisiis – Romae 1891, 43-44, 564; P. Nikov, "Prinos kǎm istoričeskoto izvoroznanie na Bǎlgarija i istorijata na bǎlgarskata dǎržava", *Spisanie na Bǎlgarskata Akademija na Naukite*, Sofia 20 (1921), 20 εξ.; Εκτενέστερα βλ.: V. Zlatarski, *Istorija*, II, 470 εξ.; Iv. Dujcev, "Tǎrnovo kato političeski i duhoven centǎr prez kǎsnoto srednovekovie", *Bǎlgarsko srednovekovie*, Proučvanija vǎrhu političeskata kulturna istorija na srednovekovna Bǎlgarija, Sofia, 1972, 425; I. Ταρνανίδης, *Ἡ διαμόρφωσις τοῦ αὐτοκέφαλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235)*, "Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν", [Επιστημονικά Πραγματεῖαι 13], Θεσσαλονίκη, 1976, 118; Δ. Γόνης, *Ίστορία τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καί Σερβίας*, Ἀθήνα, 2000, 56; Για τη διοίκηση της αρχιεπισκοπῆς Τυρνόβου κατά την περίοδο 1185-1204 βλ.: Bistra Nikolova, *Ustrojstvo i upravljenje na Bǎlgarskata pravoslavna cǎrkva (IX-XIV v.)*, Sofia, 1997, 207 εξ., όπου και σχετικές πηγές και βιβλιογραφία.

³ D. Detschew, *Responsa Nicolai I papae ad consulta bulgarorum*, Serdicae (Sofia), 1939; Iv. Dujcev, "Die Responsa Nicolai I. Papae ad consulta Bulgarorum als Quelle für die bulgarische Geschichte", *Festschrift des Haus-Hof und Staatsarchivs*, I, Wien, 1949, 349-362; Εκτενέστερα βλ.: Ταρνανίδης, *Ἡ διαμόρφωσις*, 65; Εμμ. Κωνσταντινίδης, "Ἡ πολιτικὴ τῶν Φράγκων εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐπὶ Βόριδος (852-889)", *Τιμητικὸς τόμος εἰς τὸν καθηγητὴν Γεράσιμον Κονιδάρην «Ἀντίδωρον Πνευματικόν»*, Ἀθήναι, 1981, 3 εξ.; Μτφρ. στα βουλγαρικά: Em. Konstantinidis, „Politikata na frankite v Bǎlgarija po vremeto na Boris I (852-889)”, *Izvestija* 2 (1984), 91 εξ.; Bistra Nikolova, "Svedenija za otnošeniata meždu Bǎlgarija, Rim, Zapada i Latinskata imperija s starobǎlgarskata knižnina (IX-XIV

Στην προσπάθεια να αποκομίσει το μέγιστο δυνατό όφελος για το κράτος του ο Βόρις-Μιχαήλ εκμεταλλεύθηκε τις διαφορές μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινούπολης προκειμένου να κερδίσει την αναγνώριση από πλευράς του Οικουμενικού Πατριαρχείου για αυτόνομη ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή⁴. Αυτή την πολιτική γραμμή διατήρησε και ο διάδοχός του Συμεών Α' (893-927), αντιλαμβάνοντας τις σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους επιλεκτικά και χρησιμοποιώντας το θεσμό της Εκκλησίας για την ενίσχυση της πολιτικής του εξουσίας. Οι Βούλγαροι αντιμετώπιζαν την Ορθοδοξία μάλλον επιλεκτικά, δηλ. ως μια αποκλειστικά πολιτική και ιδεολογική δομή και ένα παράγοντα για τη διατήρηση της ενότητας του κράτους τους κι όχι με την έννοια της ενότητας με τον υπόλοιπο ορθόδοξο, κυρίως βυζαντινό, κόσμο. Έτσι, στην προσπάθειά τους να αποφύγουν τη βυζαντινή επιρροή, αλλά παρά ταύτα υιοθετώντας το βυζαντινό μοντέλο για τη σχέση Κράτους-Εκκλησίας, οι Βούλγαροι υπήρξαν θεμελιωτές μιας άγνωστης μέχρι τότε πρακτικής στην Ορθόδοξη Ανατολή για τοπική Εκκλησία που οικοδομείται σύμφωνα με την κρατική και την εκκλησιαστική ενότητα όσον αφορά τα εδαφικά και διοικητικά όρια, τις πολιτισμικές διαστάσεις και τη γλώσσα. Σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή διαδραμάτισε η σλαβική γλώσσα και γραφή, που συνέβαλε στο αρχικό στάδιο, ακόμα στην ανεξάρτητη πολιτισμική και εκκλησιαστική ανάπτυξη, αλλά ταυτόχρονα αποξέσωσε τους Βουλγάρους από το βυζαντινό ορθόδοξο πρότυπο και προπα-

v.)", *Istoričeski pregled* 4 (1987), 55 εξ.; Της ίδιας, *Neravnijät päť na priznanieto. Kanonično položenie na Bălgarskata cărkva prez Srednovkovieto*, Sofia, 2001, 19 εξ.; Για τις πιο σημαντικές μελέτες πάνω στην ιστορία των σχέσεων μεταξύ Βουλγαρίας και Εκκλησίας της Ρώμης για την περίοδο από τον 9^ο ως τον 14^ο αι. και για το ζήτημα της Ουνίας βλ.: V. Gjuzev, "Das Papsttum und Bulgarien im Mittelalter (9.-14. Jn.)", *Bulgarian Historical Review* 1 (1977), 34 εξ.; Του ιδίου, "Bălgarija i Rimskata cărkva (IX-XIV v.)", *Bălgarija v sveta ot drevnostta do naši dni*, I, Sofia, 1979, 275 εξ.; Του ιδίου, *Forschungen zur Geschichte Bulgariens im Mittelalter*, Wien, 1986, 175 εξ.; Cvetana Čolova, "Bălgarskata cărkva i opitite za unija prez Srednovkovieto", *Religija i cărkva v Bălgarija. Socialni i kulturni izmerenija v pravoslavieto i negovata specifika v bălgarskite zemi*, Sofia, 1999, 116 εξ.

⁴ Για τη διαμάχη μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινούπολης σχετικά με το λεγόμενο «βουλγαρικό εκκλησιαστικό ζήτημα» βλ.: V. Zlatarski, *Istoriija*, I/2: *Părvo bălgarsko carstvo. Ot slavjanizacijata na dăržavata do padaneto na Părvo carstvo (852-1018)*, Sofia, 1927, 127 εξ.; Ταρνανίδης, *Η διαμόρφωσις*, 53 εξ.; Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Β', Ἀθήνα, 1995, 59-65, 122 εξ., 214 εξ.; Γόνης, *Ἱστορία*, 15 εξ.; V. Gjuzev, "Kratăk očerk vărhu otnošenijata meždū Rimskata cărkva i Bălgarskoto carstvo prez srednovkovieto (IX-XIV v.)", *Katoličeska duhovna kultura i nejnoto prisăstvie i vlijanie v Bălgarija*, Sofia, 1992, 71 εξ.; P. Angelov, "Bălgarija meždū Rim i Konstantinopol", *Ličnostta v istoričeskoto razvitie. Alternativa v istorijata*, Sofia, 1995, 99 εξ.; Nikolova, *Neravnijät päť*, 24 εξ.

ντός από την βυζαντινή χριστιανική και εκκλησιαστική παράδοση. Κατά συνέπεια ενισχύθηκε η επιδίωξη να αποκτήσουν αυτοκέφαλη Εκκλησία και τον ανώτερο τίτλο για τον προκαθήμενο της Εκκλησίας τους.

Όπως οι ηγεμόνες του λεγόμενου Α΄ Βουλγαρικού Κράτους, έτσι και Ασένιδες επιφύλαξαν στον εαυτό τους το προνόμιο να καθορίζουν το γενικό πλαίσιο της εκκλησιαστικής πολιτικής του ανανεωμένου από αυτούς βουλγαρικού κράτους. Μέχρι την ενθρόνιση του τρίτου αδελφού, Ιωαννίκιου (Καλογιάννη) το 1197, το νεοσύστατο κράτος δεν κατόρθωσε να κερδίσει την αναγνώριση από καμιά κοσμική ή εκκλησιαστική αρχή στην Ευρώπη. Ο κίνδυνος τόσο από το Βυζάντιο όσο κι από την Ουγγαρία εξακολουθούσε να υφίσταται, η τελευταία μάλιστα είχε βλέψεις σε εδάφη που βρίσκονταν υπό την εξουσία των Βουλγάρων. Στην πολιτική σκηνή πρόβαλε και μία νέα απειλή στο πρόσωπο των πορευομένων προς την Κωνσταντινούπολη σταυροφόρων, οι οποίοι έμελλε να προβάλουν με τη σειρά τους τις διεκδικήσεις τους στα Βαλκάνια⁵. Οι διαπραγματεύσεις που ξεκίνησαν μεταξύ Καλογιάννη (1197-1207) και Ρώμης, στα τέλη του 1199 και τις αρχές του 1200, διήρκησαν τέσσερα χρόνια και διεξάγονταν με ιδιαίτερη ένταση μετά την εισβολή των Ούγγρων στα δυτικά βουλγαρικά εδάφη και την εμφάνιση των Σταυροφόρων κάτω από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, αλλά καρποφόρησαν μόλις μετά την άλωση της πρωτεύουσας του

⁵ Για τις βούλγαρο-ουγγρικές σχέσεις κατά την διάρκεια της βασιλείας του Καλογιάννη βλ.: V. Zlatarski, *Istorija*, III: Vtoro bălgarsko carstvo, Bălgarija pri Asenevci (1187-1280), Sofia, 1940, 149 εξ.; L. Tauti, "Le conflit entre Johannitza Asen et Emeric roi de Hongrie (1202-1204)", [Studi e Testi 233], 1964, 367 εξ.; Hr. Dimitrov, *Bălgaro-ungarski otnošenija prez srednovekovieto*, Sofia 1998, 110 εξ.; Για την Δ΄ Σταυροφορία ενδεικτικά βλ.: R. Grousset, *L'Empire du Levant*, Histoire de la question d'Orient, Paris, 1946; R. L. Wolff, "Romania. The Latin Empire of Constantinople", *Speculum* 23 (1948), 1 εξ.; Του ιδίου, "The Latin Empire of Constantinople", *A History of the Crusades*, II: The Later Crusades (1189-1311), Philadelphia, 1962, 187 εξ.; J. Longnon, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", *Πάλι εκεί*, 235 εξ.; St. Runciman, *A History of the Croisades*, III, Cambridge, 1955, 107 εξ.; A. Frolow, *Recherches sur la déviation de la IVe croisade vers Constantinople*, Paris, 1955; D. Queller, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople /1201-1204/*, Pennsylvania, 1977; G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, Γ΄, 85 εξ.; I. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, Τόμος Γ΄: Ιστορία ύστερας βυζαντινής περιόδου (1081-1453), Μέρος πρώτο: Τελευταίες λάμψεις (1081-1204), Θεσσαλονίκη, 1999, 339 εξ.; Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή ιστορία*, Γ΄1, 213 εξ.; Snežana Rakova, *Četvrtijat krăstonosen pohod v istoričeskata pamet na pravoslavnite slavjani*, Sofia, 2007, 21 εξ.; M. Angold, *The Fourth Crusade. Event and Context*, "Pearson-Longman", New York, London, Paris etc., 2003, 129 εξ.; Krasimira Gagova, *Krăstonosnite pohodi i srednovekovna Bălgarija*, Sofia, 2004, 118 εξ.

Βυζαντίου το 1204⁶. Μολονότι η Δ' Σταυροφορία δεν έχει άμεση σχέση με την αλληλογραφία που ξεκίνησε ανάμεσα στο Τύρνοβο και τη Ρώμη, τρία χρόνια αργότερα η Σταυροφορία αυτή διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην οριστική απόφαση του Καλογιάννη να αποδεχθεί την Ουνία και να κερδίσει την αναγνώριση μάλιστα από την Παπική Έδρα.

Η πρώτη επιστολή, που έχει διασωθεί, του πάπα Ιννοκεντίου Γ' (1198-1216) προς τον Καλογιάννη εστάλη μέσω του φιλενωτικού βυζαντινού πρωτοπρεσβύτερου στο Πρίντεζι Δομνίκου και απευθυνόταν μόνο στον Βούλγαρο ηγεμόνα, αλλά όχι και στον προκαθήμενο της Εκκλησίας της Βουλγαρίας⁷. Ο πάπας άφησε τον αρχιεπίσκοπο Τυρνόβου να προχωρήσει μόνος του στο πρώτο βήμα και να απευθυνθεί στη Ρώμη με επιστολή, η οποία μάλιστα δεν άργησε. Το φθινόπωρο του 1202, μαζί με την επιστολή του Καλογιάννη,⁸ ο πάπας έλαβε και την επιστολή του αρχιεπισκόπου Βασιλείου⁹. Το εκκλησιαστικό ζήτημα δεν αναφερόταν στις απαντήσεις των Βουλγάρων προς τον πάπα, αλλά ο ίδιος ο Ιννοκέντιος Γ' έδωσε ιδιαίτερη έμφαση ακριβώς σ' αυτό το ζήτημα στην επόμενη του αποστολή, την οποία ανέλαβε ο καπελάνος Ιωάννης στη Βουλγαρία το 1203. Από τα γράμματά

⁶ Για την πορεία των διαπραγματεύσεων του πάπα Ιννοκεντίου Γ' με τους Βουλγάρους βλ.: E. Golubinskij, *Kratkij očerk istorii pravoslavnych cerkvej bolgarskoj, serbskoj i rumjinskoj*, Moskva 1871, 264 εξ.; P. Nikov, "Bălgarska diplomacija v načaloto na XIII vek", *Bălgarska istoričeska biblioteka*, Sofia 3 (1928), 84 εξ.; Evg. Bosilkov, *Za unijata na Bălgarskata carkva i Rimskata carkva prez părvata polovina na XIII v.*, (διδαστορική διατριβή), Ρώμη, 22 Νοεμβρίου, 1931, Μετάφραση από λατινικά στα βουλγαρικά στο: *Evgeni Bosilkov (1900-1952), Dokumenti ot arhivite na Bălgarija i Francija*, [Arhivite govorjat 23], Sofia, 2002, 19 εξ.; R. Janin, "Bulgarie, Patriarcat bulgare de Turnovo", *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, XII, Paris 1938, 1137 εξ.; V. Zlatarski, *Istorija*, III, 149 εξ.; Iv. Dujcev, "Prepiskata na papa Inokentij III s bălgarite, uvod, tekst i beležki", *Godišnik na Sofijskija Universitet, filosofsko-istoričeski fakultet* 3 (1942), 1 εξ.; Του ίδιου, *Iz starata bălgarska knižnina*, II, Sofia 1944, 1 εξ., 293 εξ.; R. L. Wolff, "The Second Bulgarian Empire", 190 εξ.; P. Petrov, "Unijata meždū Bălgarija i Rimskata carkva prez 1204 g. i Četvărtijat krăstonosen pohod", *Istoričeski pregled* 2 (1955), 25 εξ. Παπαδόπουλος, ΧΡ., *Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας*, Ἀθήνα, 1957, 44 εξ.; Ταρνανίδης, *Ἡ διαμόρφωσις*, 121 εξ.; V. Gjuzelev, "Das Papsttum", 42 εξ.; Του ίδιου, "Bălgarija", 276 εξ.; Γόνης, *Ἱστορία*, 57 εξ.; Για τις διαφορετικές εκδόσεις της αλληλογραφίας του πάπα με τους Βουλγάρους βλ.: *Dărzava i carkva prez XIII v.*, "Slavia orthodoxa", Sofia, 1999, Επίλογος από τον Ivan Božilov, 111. Η τελευταία έκδοση της αλληλογραφίας στο: Dall' Aglio, *Innocenzo III*, 27, 41 εξ. Εδώ θα χρησιμοποιήσουμε την πιο διαδεδομένη και εύκολα προσβάσιμη, δηλ. *Patrologiae cursus completus*, Series latina, έκδ. J. P. Migne, Paris (PL).

⁷ PL 214, 825 A-C.

⁸ PL 214, 1112 C – 1113 D.

⁹ PL 214, 1115 D – 1116 B.

του που έστειλε με τον καπελάνο γίνεται σαφές ότι ο πάπας επιθυμούσε πρώτα να εξασφαλίσει την εξουσία του επί της Εκκλησίας της Βουλγαρίας. Για το σκοπό αυτό ο Ιννοκέντιος Γ΄ έχει εξουσιοδοτήσει τον απεσταλμένο του να ρυθμίσει κατά βούληση την κατάσταση αναφορικά με τη διοίκηση της Εκκλησίας του Τυρνόβου, την πνευματική ζωή και τα εκκλησιαστικά πράγματα στη Βουλγαρία, καθώς επίσης να χειροτονήσει και τους κατάλληλους μητροπολίτες και επισκόπους¹⁰. Στις διαπραγματεύσεις του με τους Βουλγάρους ο πάπας έθεσε με σαφήνεια τον όρο ότι πρέπει να αναγνωριστεί το πρωτείο του στο νομοθετικό, το διοικητικό και το δικαστικό τομέα και αξίωne να αποτελεί την ύψιστη εφετική αρχή για κάθε εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία. Αφού ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου έδωσε όρκο πίστης στην Αγία Έδρα, στις 8 Σεπτεμβρίου 1203, σ' αυτόν χορηγήθηκε το πάλλιο (*pallium*) που του έστειλε ο πάπας και ανακηρύχθηκε «*αρχιεπίσκοπος Ζαγοράς*»¹¹. Στα τέλη του ίδιου έτους ο καπελάνος περάτωσε την αποστολή του στο Τυρνόβο και πήρε το δρόμο της επιστροφής προς τη Ρώμη, έχοντας στις αποσκευές του εκτός από τις επιστολές του αρχιεπισκόπου Τυρνόβου και άλλων αρχιερέων της Βουλγαρίας, που ζήτησαν να υπαχθούν στη δικαιοδοσία της Ρώμης, και τον όρκο πίστης εν είδει χρυσοβούλλου που υπέγραψε ο ίδιος ο Βούλγαρος ηγεμόνας¹². Με το έγγραφο αυτό ο Καλογιάννης έθεσε το κράτος και την Εκκλησία της Βουλγαρίας υπό τη δικαιοδοσία της Παπικής Έδρας.

Κατά την εξέλιξη του εκκλησιαστικού ζητήματος στις διαπραγματεύσεις του Καλογιάννη με τη Ρώμη πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε ο ίδιος ο ηγεμόνας. Η γενική κατεύθυνση της εκκλησιαστικής πολιτικής στη Βουλγαρία χαρασσόταν αποκλειστικά κατά τη βούλησή του και σύμφωνα με τις αντιλήψεις του. Ο Βούλγαρος ηγεμόνας διεξήγαγε τις διαπραγματεύσεις του με τη Ρώμη σαν να επρόκειτο για αποκλειστικά κρατικό ζήτημα. Ο ίδιος μάλιστα επέμενε για την ανακήρυξη του αρχιεπισκόπου Τυρνόβου στο αξίωμα του πατριάρχη και μάλιστα προσπάθησε να τον στείλει το 1203 στη Ρώμη ως αντιπρόσωπό του¹³. Ο ίδιος ηγεμόνας ασχολήθηκε ακόμη και με ζητήματα αποκλειστικά εκκλησιαστικού χαρακτήρα, όπως λόγου χάρη το ζήτημα της παρασκευής Αγίου Μύρου¹⁴. Έτσι η πολιτική του Καλογιάννη, όσον αφορά στην Εκκλησία, ακολουθούσε την πολιτική γραμμή των

¹⁰ PL 214, 1113 D – 1115 D, 1116 D – 1118 B. Πρβλ. PL 215, 157 B-C. 158 A-B.

¹¹ PL 215, 288 A – 289 C.

¹² PL 215, 287 A – 288 A. 288 A – 289C. 289 C – 290 A. 290 A – 292A.

¹³ PL 215, 155 B – 156 C.

¹⁴ PL 215, 291B.

αδελφών του, Ασέν και Πέτρου, των ηγετών της εξέγερσης του 1185-6, αλλά και την πολιτική που είχαν χαράξει οι ηγεμόνες των Βουλγάρων της περιόδου του 9^{ου}-10^{ου} αι., ενώ ο ίδιος θεωρούσε τον εαυτό του ως διάδοχό τους¹⁵. Ο Καλογιάννης συνειδητοποίησε εγκαίρως ότι αυτή ήταν η στιγμή της μέγιστης κυριαρχίας του Παπικού Θρόνου και ότι ήταν προτιμότερο να λάβει από τον ίδιο τον πάπα έγκυρη αναγνώριση της εξουσίας του. Η αναγνώριση αυτή θα είχε κύρος όχι μόνο για τους γείτονές του από ΒΔ – τους Ούγγρους, αλλά και για τους νέους κυριάρχους στην Κωνσταντινούπολη – τους Λατίνους, με τους οποίους μάταια προσπάθησε αρκετές φορές να έρθει σε επαφή¹⁶.

Παρά τις προσπάθειες του Ούγγρου βασιλιά να παρεμποδίσει τις διπραγματεύσεις των Βουλγάρων με τη Ρώμη, το φθινόπωρο του 1204 η τρίτη παπική αποστολή με επικεφαλής τον καρδινάλιο Λέοντα κατάφερε να φτάσει στο Τύρνοβο. Ο Καλογιάννης επίσημα αναγορεύθηκε από τον παπικό λεγάτο βασιλιάς (*rex*) των Βουλγάρων και των Βλάχων και έλαβε διάδημα και σκήπτρο που του έστειλε ο πάπας. Ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου ανακηρύχθηκε πριμάτος (*primas*) όλης της Βουλγαρίας και της Βλαχίας και χρίστηκε κατά τον δυτικό τρόπο από τον παπικό καρδινάλιο. Ο πριμάτος με τη σειρά του έχρισε τους Βουλγάρους αρχιερείς, οι οποίοι ακολουθώντας όφειλαν να ενημερώσουν τον κλήρο και το λαό για την ένταξη της Βουλγαρίας στους κόλπους της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Οι δύο αρχιεπίσκοποι, Βελεβουσιόβιτς και Πρεσλάβας, που χειροτονήθηκαν το προηγούμενο έτος από τον καπελάνο Ιωάννη, έλαβαν επίσης πάλλια που τους έστειλε ο πάπας και με αυτά εντάχθηκαν άμεσα υπό την εξουσία του¹⁷. Από τον επισκοπικό κατάλογο (*notitia*) που συντάχθηκε σύντομα μετά την αποδοχή της Ουνίας, για τη διοίκηση της Εκκλησίας της Τυρνόβου, έχουμε

¹⁵ PL 215, 290 C.

¹⁶ Για τις σχέσεις Βουλγάρων και Λατίνων στο πρώτο μισό του 13^{ου} αι. βλ.: Angelov, “Västaniето načelo s Asenevci”, 138 εξ.; B. Primov, “The Papacy. The Fourth Crusade and Bulgaria”, *Byzantino-bulgarica*, Sofia 1 (1962), 183 εξ.; Του ιδίου, “La Bulgarie et l’Europe occidentale au début du XIIIe siècle”, *Etudes Historiques*, Sofia 2 (1965), 101 εξ. ; Genoveva Cankova-Petkova, “Bălgaro-grăcki i bălgaro-latinski otnošenija pri Kalojan i Boril”, *Izvestija na Instituta za istorija* 21 (1970), 149 εξ.; Ani Danceva-Vasileva, “Les relations politiques bulgare-latines au cours de la période 1218-1241”, *Bulgarian Historical Review* 1 (1979), 75 εξ.; Της ίδιας, *Bălgarija i Latinskata imperija (1207-1261)*, Sofia, 1985, 28 εξ.; V. Gjuzelev, “Kalojanova Bălgarija i Latinskata imperija (1204-1207)”, *Odrinskata bitka*, 13 εξ.

¹⁷ Για την αποστολή του καπελάνου Ιωάννη στη Βουλγαρία, βλ. τα χωρία από την ίδια αλληλογραφία: PL 215, 279 D, 286 C – 287 A, 292 B-C, 293 C-D, 294 A, 295 D, 552 B, 554 A-B.

την εικόνα για τα ακριβή όρια των υφιστάμενων της επαρχιών αλλά και για τη νέα της διοικητική διάρθρωση¹⁸. Πέραν του ότι νομιμοποίησε το καθεστώς της Αρχιεπισκοπής Τυρνόβου, ο Ιννοκέντιος Γ΄ αναγνώρισε και το καθεστώς της παλαιάς πρωτόθρονης Αρχιεπισκοπικής έδρας της Πρεσλάβας και της Αρχιεπισκοπικής έδρας του Βελεβουσδίου, την οποία κατέταξε δεύτερη μετά την του Τυρνόβου. Στην ίδια εποχή ανάγεται και η είδηση για μια νέα Επισκοπική έδρα – της Λοβτζού, η οποία κατά πάσα πιθανότητα αναδείχθηκε με πρωτοβουλία των Βουλγάρων στη διάρκεια των παπικών αποστολών στη χώρα τους¹⁹.

Παρά την ισχυρή δέσμευση της Αρχιεπισκοπής Τυρνόβου με τη Ρώμη, που απείχε πολύ από τις όποιες αντιλήψεις για το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας, όπως το επιθυμούσαν οι Ασένιδες, δεν πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός ότι ο Καλογιάννης στράφηκε προς τη Δυτική Εκκλησία για την εξυπηρέτηση των πολιτικών συμφερόντων του κράτους του. Στο πλαίσιο αυτό, η αναγνώριση που έλαβε για το Κράτος και την Εκκλησία του τη συγκεκριμένη στιγμή τον εξυπηρετούσε, δεδομένης της περίπλοκης πολιτικής συγκυρίας στα Βαλκάνια στις αρχές του 13^{ου} αι. Ασφαλώς οι Βούλγαροι έμειναν ικανοποιημένοι, προπαντός από τον τίτλο που χορηγήθηκε στον προκαθήμενο της Εκκλησίας τους από τη Ρώμη. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν οι ίδιοι χρησιμοποιούσαν και ερμήνευαν τον τίτλο αυτό ως πατριαρχικό, ερμηνεία που είχε διατυπωθεί και από τον ίδιο τον Ιννοκέντιο Γ΄, ενώ προσέδιδαν την ανάλογη σημασία και έννοια στο πλαίσιο της γνώριμης σε αυτούς ανατολικής παράδοσης και κανονικής πρακτικής. Ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου εκλάμβανε ως ανακήρυξη στο πατριαρχικό αξίωμα το χρίσμα του, γεγονός που καταδεικνύεται από την ευχαριστήρια επιστολή του προς τον πάπα. Στην επιστολή αυτή ο Βασίλειος ισχυρίζεται ότι ο παπικός καρδινάλιος τού προσκόμισε πλήρες το πατριαρχικό αξίωμα και ότι τον έχρισε Πατριάρχη²⁰.

Ο Ιννοκέντιος Γ΄ παραχώρησε στο Βούλγαρο πριμάτο το δικαίωμα να χρίει και να στέφει με την εξουσία της Αποστολικής Έδρας τους βασιλείς των Βουλγάρων και των Βλάχων, απαιτώντας από αυτούς και όρκο πίστης

¹⁸ A. Weildenbach, *Calendarium historico-christianum medii et novi aevi*, Regensbourg, 1855, 276-277; G. Erler, *Der Liber cancellariae apostolicae vom Jahre 1380 und Stilus palatii abbreviatus Dietrichs von Nieheim*, Leipzig, 1888, 39-40.

¹⁹ PL 215, 289 A-B. 289 C – 290 A. Εκτενέστερα βλ.: Nikolova, *Ustrojstvo i upravlenie*, 118-120, 219-220, 233-234, 236-238, όπου οι σχετικές πηγές και η βιβλιογραφία.

²⁰ PL 215, 553 B – 554 A. Πρβλ. PL 215, 552 B. *Gesta Innocentii III Papae: PL*, 214, CCIX A-B. (§ CXXV). Pitra, VI, 43, 564. Βλ. ακόμη: Dujcev, “Prepiskata”, 95.

προς τη Ρώμη²¹. Οι εκλεγμένοι υποψήφιοι για τις θέσεις του πριμάτου και των δύο αρχιεπισκόπων, σύμφωνα με τις εντολές του πάπα, έπρεπε να χειροτονούνται από τους Βουλγάρους αρχιερείς, αφού έδιναν όρκο πίστης στην Αποστολική Έδρα. Οι εν λόγω αρχιερείς έπρεπε να στέλνουν και εκπροσώπους στη Ρώμη για να ζητούν πάλλιο από τον πάπα²² και με αυτόν τον τρόπο ο Ιννοκέντιος Γ΄ αποκτούσε το δικαίωμα για άμεση επέμβαση στα εκκλησιαστικά ζητήματα της Βουλγαρίας. Ο πάπας επέτρεψε στην Εκκλησία της Βουλγαρίας να παρασκευάζει μόνη της και άγιο μύρο, το οποίο χρησιμοποιείτο όχι μόνο στις βαπτίσεις, αλλά και τη χειροτονία επισκόπων και το διορισμό των ιερέων. Μαζί με το άγιο μύρο, ο πάπας έδωσε τις οδηγίες του: μια φορά το χρόνο, τη μεγάλη Πέμπτη, να παρασκευάζεται και έλαιο για το μύρωμα των κατηχουμένων και των ασθενών,²³ πρακτικές άγνωστες μέχρι τότε στην Ανατολή, οι οποίες σύμφωνα με τη δυτική κανονική παράδοση είχε δικαίωμα να εκτελεί μόνο ο επίσκοπος.

Οι αξιώσεις του Ιννοκέντιου Γ΄ για πρωτείο στον κοσμικό και τον εκκλησιαστικό τομέα ωστόσο δεν βρήκαν έδαφος στους Βουλγάρους. Παρά την κατ' επίφαση ειλικρίνεια του ηγεμόνα και του κλήρου της Βουλγαρίας και τον όρκο πίστης του Καλογιάννη προς τη Ρώμη, που δέσμευε όχι μόνο τον ίδιο αλλά και τους διαδόχους του, οι Βούλγαροι δεν επέτρεψαν η Ουνία να γίνει αφορμή για άμεση επέμβαση του εκάστοτε πάπα στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους τους, ούτε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εξωτερική τους πολιτική. Ωστόσο, ο Ιννοκέντιος Γ΄ προσπάθησε να αναλάβει το ρόλο του μεσολαβητή και να επηρεάσει την πολιτική του Καλογιάννη έναντι των γειτόνων του²⁴. Κι ενώ ο Βούλγαρος ηγεμόνας κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί τον πάπα για να ρυθμίσει τις τεταμένες του σχέσεις με την Ουγγαρία,²⁵ ο τελευταίος δεν μπόρεσε να ασκήσει επιρροή για τη βελτίωση των πολιτικών σχέσεων των Βουλγάρων με τη Λατινική

²¹ PL 215, 280 A.

²² PL 215, 281 A-C.

²³ PL 215, 281 C – 282 B, 282 Πρβλ. PL 215, B – 287 A.

²⁴ PL 215, 705 A -706 A, 1162 A-D.

²⁵ PL 215, 552 A – 553 A. Βλ. ακόμη: Wolff, “The Second Bulgarian Empire”, 202-203. Του ιδίου, “The Latin Empire”, 201-202; Chr. Kolarov, J. Andreev, “Certaines questions ayant trait aux manifestations de continuité d'idées en Bulgarie médiévale au cours des XIIe – XIVe siècles”, *Etudes Historiques*, Sofia 9 (1979), 90; Snezhana Rakova, “Le Orthodoxes et les Catholiques au temps des Croisades: La mémoire historique des Sources Slaves”, *Srednovekovna hristijanska Evropa: Iztok i Zapad. Cennosti, tradicii, obštuvane. Dokladi ot Meždunarodnata naučna konferencija v Sofija (2-5 septemvri 2000 g.)*, Sofia, 2002, 447.

Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης και τη Σερβία²⁶. Ο Καλογιάννης όμως κατάφερε να διατηρήσει σε καλό επίπεδο τις σχέσεις του με την Παπική έδρα, και σ' αυτό συνέβαλε κυρίως η στρατιωτική ισχύς που διέθετε.

Η τοποθέτηση της Βουλγαρίας υπό την κηδεμονία της Ρώμης υπήρξε αποτέλεσμα τόσο των κρατικών και πολιτικών κινήτρων του Βουλγάρου ηγεμόνα, όσο και της επιδέξιας πολιτικής του πάπα στην Ανατολή. Το σημαντικό αυτό φαινόμενο στην πολιτική και την εκκλησιαστική ζωή στη Βουλγαρία αποτελεί τη μεγαλύτερη περίοδο επαφών της Εκκλησίας της Βουλγαρίας με τη Ρώμη. Με ανάλογο τρόπο διαδραματίστηκαν τα γεγονότα και στη γειτονική Σερβία και τη Βοσνία, όπου, υπό την πίεση των εξελίξεων στη νοτιοανατολική Ευρώπη, οι ηγεμόνες αναγκάστηκαν να αποδεχθούν την Ουνία με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και την κηδεμονία του πάπα²⁷. Η Ουνία όμως για τους Βουλγάρους παρέμεινε μόνο μία συμφωνία πολιτικού χαρακτήρα και δεν επέφερε σημαντικές αλλαγές στη θρησκευτική τους ζωή. Εντοπιζόταν μάλλον στην αναγνώριση του πρωτείου του Παπικού θρόνου. Ο ίδιος ο Ινοκέντιος Γ' δεν τόλμησε να επέμβει έντονα στην εσωτερική εκκλησιαστική ζωή της Βουλγαρίας και γι' αυτό και οι νεωτερισμοί που έφεραν οι απεσταλμένοι του στη Βουλγαρία είχαν περισσότερο ιεραρχικό, κανονικό και λειτουργικό χαρακτήρα και δεν πρόλαβαν να οδηγήσουν σε κανενός είδους θρησκευτικές και δογματικές αλλαγές. Παρόλο που η Ουνία επιτεύχθηκε σχετικά εύκολα λόγω της πολιτικής συγκυρίας, η πράξη αυτή ήταν αποτέλεσμα συγκεκριμένης πολιτικής στάσης και δεν υποσχόταν τη σταθερότητα και τη διάρκεια που θα επιθυμούσε ο πάπας. Το ζήτημα της δέσμευσης με τη Ρώμη είχε για τους Βουλγάρους απλώς τυπικό χαρακτήρα και δεν συνδεόταν στο μέλλον με κάποια ενεργό επαφή με τον Παπικό Θρόνο²⁸. Ασφαλώς θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι σε διαφορετική εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων στα

²⁶ P. Nikov, "Bălgarskata diplomacija", 98-99. Του ίδιου, "Sădbata na severozapadnite bălgarski zemi prez srednite vekove", *Bălgarska istoričeska biblioteka* 1 (1930), 123-124.

²⁷ G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, Γ', 82.

²⁸ Πρβλ. P. Nikov, "Cărkovnata politika na Ivan Asenja II", *Bălgarska istoričeska biblioteka*, Sofia 3 (1930), 70-71; V. Zlatarski, *Istoriija*, III, 210, 353 εξ.; Petrov, "Unijata", 56-57; N. Šivarov, "Papskijat primat i unijata s Bălgarija ot 1204 g.", *Izvestija* 3 (1985), 125; Του ίδιου, "Tărnovskijat arhiepiskop – Primas na Bălgarija", *Duhovna kultura*, Sofia 3 (1985), 8; Του ίδιου, "Sledstvija ot unijata pri car Kalojan za Bălgarskata cărkva", *Katoličeskata duhovna kultura i nejnoto prisăstvie i vlijanie v Bălgarija*, Sofia, 1992, 86 εξ.

Βαλκάνια η Ουνία στη Βουλγαρία θα είχε λάβει πιο σταθερή μορφή και το πρωτείο του πάπα θα είχε εφαρμοστεί στην πληρότητά του.

Δεδομένων των λόγων που επέβαλαν την Ουνία, της παντοδυναμίας του Παπικού Θρόνου επί Ιννοκέντιου Γ' και πάνω από όλα της πολιτικής συγκυρίας στα Βαλκάνια στις αρχές του 13^{ου} αι., μπορεί να ερμηνευτεί και η τυπική στήριξη της πράξης αυτής στις δεκαετίες που ακολούθησαν από το διάδοχο του Καλογιάννη στο θρόνο, τον Βορίλο /1207-1218/²⁹. Ο νέος ηγεμόνας ακολουθούσε την πολιτική του προκατόχου του και δεν βιαζόταν καθόλου να διακόψει τις σχέσεις της Βουλγαρίας με την Παπική Έδρα. Απεναντίας, κατά τη δεύτερη περίοδο της βασιλείας του, κατά πάσα πιθανότητα, ακριβώς η Ουνία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για τη σύναψη συμμαχιών με τις καθολικές Λατινική αυτοκρατορία και Ουγγαρία, οι οποίες επικυρώθηκαν και με επιγαμίες³⁰. Αυτή μάλιστα ήταν κι η βούληση του πάπα ήδη από την αρχή της Ουνίας το 1204, και μόλις τώρα στάθηκε δυνατόν να υλοποιηθεί.

Η οικονομική και η κοινωνικο-πολιτική κρίση, η αποδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας και η διάσπαση, που επήλθαν μετά το θάνατο του Καλογιάννη, συνέβαλαν στην ενδυνάμωση της αίρεσης των Βογομίλων. Οι προκατόχοι του Βορίλου αντιμετώπιζαν το Βογομιλισμό με σχετική ανοχή, αλλά επί της βασιλείας του η αίρεση αυτή έλαβε επικίνδυνες για την ενό-

²⁹ Εκτενέστερα βλ. M. Drinov, *Istoričeski pregled na Bălgarskata cърkva ot samoto načalo do dnes*, Vienna, 1869. Το ίδιο στη συλλογή: *Izbrani săčinenija*, II, Sofia, 1971, 80 εξ.; V. Vasilievskij, "Obnovlenie bolgarskago patriaršestva pri Joane Asene II v 1235 g.", *Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveštenija*, Sankt Peterbourg 238 (mart-aprelj 1885)", 11, 13; Nikov, "Cърkovnata politika", 71-73; J. Longnon, *L'Empire latin de Constantinople et la Pricipauté de Morée*, Paris, 1949, 149; Iv. Dujcev, "Borilovijat sinodik kato istoričeski i literaturen pametnik", *Bibliotekar* 7-8 (1977), 27; Βλ. επίσης: Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 99-100; N. Šivarov, "Otnosno njakoi săobraženija i motivi za svikvane na Tărnovskija săbor prez 1211 godina i za negovija obrazec", *Godišnik na Sofijskija Universitet, Centăr za slavjano-vizantijski proučvanija*, Sofia 1 (1987), 142 εξ.; P. Stefanov, "Nov pogled kăm unijata meždū Bălgarskata i Rimskata cърkva prez XIII v.", *Preslavska knižovna škola* 5 (2001), 344.

³⁰ Πρβλ. E. Gerland, *Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, II: *Geschichte des Kaiser Balduin I und Heinrich 1204-1216*, Hamburg, 1905, 154 εξ.; L. Bréhier, *L'Église et l'Orient au Moyen Age. Les Croisades*, Paris, 1911, 173; Cankova-Petkova, "Bălgaro-grăcki i bălgaro-latinski otnošenija", 165 εξ.; Της ίδιας, *Bălgarija pri Asenevci*, 101 εξ.; Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 105 εξ.; T. Sabev, *Samostojna narodnostna cърkva v srednovekovna Bălgarija*, Sofia, 1987, 312.

τητα του κράτους και της Εκκλησίας διαστάσεις³¹. Γι' αυτό το λόγο ο Βορίλος αναγκάστηκε να συγκαλέσει στο Τύρνοβο σύνοδο, το 1211, η οποία έπρεπε να καταδικάσει την αίρεση των Βογομίλων³². Με την ιδιότητα και το κύρος του βασιλιά της Βουλγαρίας ο ίδιος συμμετέσχε ενεργά στη σύνοδο και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάκριση και τη δίκη των αιρετικών. Παρόλο που και ίδιος ο Ιννοκέντιος Γ' είχε ξεκινήσει παρόμοιο αγώνα εναντίον αιρετικών στη Δύση, ο Βορίλος δεν επέτρεψε στον πάπα να επέμβει στην εσωτερική και την εκκλησιαστική πολιτική του κράτους του. Ο ρόλος του βασιλιά στη σύνοδο του 1211 υποκατέστησε ακόμα και το ρόλο του Βουλγάρου πριμάτου. Γι' αυτό το λόγο ακριβώς ενάμιση αιώνα αργότερα ο Βορίλος ανακηρύχθηκε στο Συνοδικό της Εκκλησίας της Βουλγαρίας ως αληθινός αγωνιστής και υπέρμαχος της καθαρότητας της ορθόδοξης πίστεως³³.

Αν και δεν υπάρχουν στοιχεία για δραστήριες επαφές του Τυρνόβου με τη Ρώμη, καθώς και για οποιοδήποτε ρόλο του βουλγαρικού κλήρου στη ζωή της Δυτικής Εκκλησίας, ο Ιννοκέντιος Γ' εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει την Εκκλησία της Βουλγαρίας ως ευρισκόμενη υπό την δικαιοδοσία του. Η στάση αυτή μαρτυρείται και από την πρόσκληση του πάπα προς τον βουλγαρικό κλήρο για συμμετοχή στη Σύνοδο του Λατερανού το 1215³⁴. Ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι ο πριμάτος του Τυρνόβου είχε μείνει

³¹ Εκτενέστερα βλ. D. Obolensky, *The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manicheism*, Cambridge 1948, 231; B. Primov, "Bălgari, gărci i latini v Plovdiv prez 1204-1205 g. Roljata na bogomilite", *Izvestija na Bălgarskoto istoričesko gružestvo*, Sofia 22-24 (1948), 154 εξ.; Του ίδιου, "Otnošenieto na bogomilite i na tehните zapadni posledovateli kăm truda, častnata sobstvenost i dăržavata", *Istoričeski pregled*, Sofia 1 (1956), 54 εξ.; D. Angelov, *Bogomilstvoto*, Sofia, 1993, 374; Βλ. ακόμη: V. Zlatarski, *Istorija*, III, 297 εξ.; B. Primov, "Utvărždavane i teritorialno razširenje na Vtorata bălgarska dăržava v kraja na XII i načaloto na XIII v.", *Istorija na Bălgarija v čeririnašeset toma*, III: Vtora bălgarska dăržava, Sofia, 1982, 150 εξ.; Γόνης, *Ιστορία*, 61 εξ.

³² Το κείμενο του Συνοδικού του τσάρου Βορίλου έχει εκδοθεί τρεις φορές με επιμέλεια του ίδιου εκδότη – M. Popruženko: 1. *Sinodik carja Borisa ili Borila*, Odessa, 1896, II (Προσθήκη), 1-82; 2. *Sinodik carja Borisa*, Odessa, 1897· η τελευταία και πληρέστερη εκδοχή, στην οποία δίνονται παράλληλα και τα δύο γνωστά χειρόγραφα είναι: 3. *Sinodikă carja Borila*, [Bălgarski starini XIII], Sofia, 1928, 2-96. Βλ. ακόμη: V. Kiselkov, "Borilovijat sinodik kato istoričeski izvor", *Istoričeski pregled* 6 (1963), 66-73; Iv. Dujcev, "Borilovijat sinodik kato istoričeski i literaturen pametnik", *Bibliotekar* 7-8 (1977), 26-31.

³³ Πρβλ. Vasilievskij, "Obnovlenie", 14-15; Γόνης, *Ιστορία*, 61, 104.

³⁴ Mansi, XXII, 963 D. Βλ. ακόμη: Nikov, "Cărkovnata politika", 72-73; V. Gjuzelev, "Das Papsttum", 44; Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 110; N. Šivarov, "Tărn. arhiepiskop", 8.

πιστός στον όρκο του για αφοσίωση στην Παπική Έδρα, καθώς δεν υπάρχουν μαρτυρίες για το αντίθετο, εξαιτίας αντικειμενικών ή υποκειμενικών λόγων δεν μπόρεσε να εκτελέσει τα καθήκοντά του προς τον πάπα, αφού το όνομά του απουσιάζει από τον κατάλογο των συμμετασχόντων στη σύνοδο. Παραμένει άγνωστο, γιατί ο Βασίλειος δεν ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του πάπα, όπως θα όφειλε να είχε πράξει, καθώς είχε αυτή την υποχρέωση μετά την αποδοχή της Ουνίας. Δεν υπάρχουν επίσης στοιχεία για το εάν εστάλη πάλλιο για τον νεοχειροτονθέντα αρχιεπίσκοπο στη Βουλγαρία μετά το 1204.

Οι πολιτικές και οι εκκλησιαστικές αλλαγές στην ιστορία των Βουλγάρων στα τέλη του 12^{ου} και τις αρχές του 13^{ου} αι. αναπόφευκτα διαμόρφωσαν εμφανώς ανταγωνιστική, αν όχι και αρνητική, στάση προς το βυζαντινό κλήρο. Οι Ασένιδες υιοθέτησαν σταθερή ακόμη και κυρίαρχη παρεμβατική γραμμή στα εκκλησιαστικά πράγματα στα εδάφη, τα οποία είχαν προσαρτήσει στο κράτος τους, αλλά εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό έντονη βυζαντινή πολιτιστική και θρησκευτική επιρροή. Η παρέμβαση αυτή συνδεόταν με την εθνική πολιτική που εφαρμοζόταν, με σκοπό την αντικατάσταση όχι μόνο του ανώτερου αλλά και του κατώτερου βυζαντινού κλήρου με βουλγαρικό³⁵. Κατ' αυτό το τρόπο η εξέλιξη του εκκλησιαστικού θεσμού ακολουθούσε την ιστορική πορεία του κράτους και η Εκκλησία της Βουλγαρίας κατόρθωσε να οικοδομήσει το κύρος της, στηριζόμενη αποκλειστικά στην κοσμική εξουσία και τη στρατιωτική της ισχύ σε όλα τα εδάφη που βρέθηκαν στην επικράτεια της.

Όταν στο βασίλειο της Ηπείρου προσαρτήθηκε ένα μέρος από τα πρώην βυζαντινά εδάφη της Μακεδονίας, που είχαν βρεθεί στις τελευταίες δεκαετίες υπό την πολιτική και την εκκλησιαστική εξουσία των Ασένιδων, ετέθη σε ημερήσια διάταξη και το ζήτημα της κανονικότητας του κλήρου, που είχε τοποθετηθεί από τους Βουλγάρους στις επαρχίες αυτές. Με πρόσκληση του ηγεμόνα της Ηπείρου Θεόδωρου Δούκα (1215-1230) στην

³⁵ Pitra, VI, 39-48. Εκτενέστερα βλ.: Μηλιαράκης, Αντ., *Ίστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καί τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204-1261)*, Ἀθήναι – Leipzig, 1898, 171 εξ.; Iv. Snegarov, *Istorija na Ohridskata arhiepiskopija*, I: Ot osnovavaneto i do zavladjavaneto na Balkanskija poluostrov ot turcite, Sofia, 1924, I, 101 εξ.; D. Nikol, *The Despotate of Epirus (1267-1479)*, Oxford, 1957, 29 εξ.; V. Gjuzelev, "Pravoslavnata i katoličeskata carkva v istorijata na bǎlgarskija narod prez XIII – načaloto na XV v.", *Makedonski pregled*, Sofia 1 (1992), 98; Σταυρίδου-Ζαφράκα, Αλκμήνη, *Νίκαια καί Ἡπειρος τόν 13^ο αἰώνα*. Ἰδεολογική ἀντιπαράθεση στήν προσπάθειά τους νά ἀνακτήσουν τήν αὐτοκρατορία, [Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν 7], Θεσσαλονίκη, χ.χ, 65 εξ, όπου αναφέρονται οι σχετικές πηγές και η βιβλιογραφία.

Αχρίδα συγκλήθηκε σύνοδος (ανάμεσα στα έτη 1217 και 1219), η οποία εξέτασε και ρύθμισε τον τρόπο ενσωμάτωσης των Βουλγάρων εξέπεσαν στις εν λόγω περιοχές. Οι επίσκοποι καταδικάστηκαν σε αποπομπή, επειδή είχαν τοποθετηθεί από την κοσμική εξουσία, παρά τους εκκλησιαστικούς κανόνες που απαγορεύουν κάτι τέτοιο. Οι ιερείς όμως που είχαν χειροτονηθεί απ' αυτούς έγιναν δεκτοί μετά από επιβολή επιτιμίου³⁶. Παρόλο που κατά τη διάρκεια της Συνόδου είχε αμφισβητηθεί η κανονικότητα εν γένει της Εκκλησίας του Τυρνόβου, στις αποφάσεις της Συνόδου δεν επισημαίνεται καθόλου ο διαχωρισμός των Βουλγάρων επισκόπων σε Ορθόδοξους και Ουνίτες, ενώ δεν αναφέρονται καθόλου διχογνωμίες ανάμεσα στους Βουλγάρους κληρικούς σχετικά με το ζήτημα αυτό. Το γεγονός αυτό είναι ένα ακόμα στοιχείο τεκμηρίωσης της άποψης ότι παρόλο που εισήχθησαν ορισμένα λατινικά λειτουργικά και κανονικά έθιμα στην εκκλησιαστική ζωή, η Ουνία δεν έλαβε ουσιαστικές διαστάσεις. Η ανοικοδόμηση ορθόδοξων ναών και μοναστηριών στο πρώτο τέταρτο του 13^{ου} αι. και η μετακομιδή λειψάνων πολλών ορθόδοξων αγίων στην πρωτεύουσα, Τύρνοβο, είναι δυνατόν επίσης να θεωρηθούν ως στοιχεία που επιβεβαιώνουν τη διατήρηση του ορθόδοξου πνεύματος στην Εκκλησία της Βουλγαρίας. Τα φαινόμενα αυτά είχαν τόσο θρησκευτικές αφορμές όσο και πολιτικά κίνητρα, με σκοπό την ενίσχυση της επιρροής του ηγεμόνα στο λαό και συγχρόνως η πρωτεύουσα του ανανεωμένου κράτους να αποκτήσει το χαρακτήρα σημαντικού εκκλησιαστικού και πολιτικού κέντρου και να ενισχυθεί η ενότητα του κράτους και του λαού.

Πολιτικοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στην αποδοχή της Ουνίας το 1204, όπως πολιτικοί ήταν και οι λόγοι που προκάλεσαν την ακύρωσή της επί Ιωάννου Β' Ασέν /1218-1241/. Στην αρχή της βασιλείας του ο ηγεμόνας αυτός επιδίωξε να συνάψει ειρήνη με την Ουγγαρία και τη Λατινική Αυτοκρατορία στην Κωνσταντινούπολη που επικύρωσε στη συνέχεια με επιγαμίες³⁷. Μετά την εκλογή όμως του Ιωάννου Βρυνένιου /†1237/ στο

³⁶ Pitra, VI, 563-570. Εκτενέστερα βλ.: Nikov, "Prinos", 50 εξ. Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας*, 45 εξ.; Ταρνανίδης, *Ἡ διαμόρφωσις*, 116 εξ.; Γόνης, *Ἱστορία*, 56; Il. Pliev, "Dimităr, po Božija milost arhiepiskop na Pärva Justiniana i na cjala Bălgarija", *Istoričeski pregled*, Sofia 1-2 (2004), 3 εξ.; Του ιδίου, "Ohridskata arhiepiskopija i pärvite vladeteli na väzobnovenoto Bălgarsko carstvo (kraja na XII – sredata na XIII v.)", *Dăržava i cărkva – cărkva i dăržava v bălgarskata istorija*, Sofia, 2006, 87 εξ.

³⁷ V. Zlatarski, "Ivan Asen II (1218-1241)", *Bălgarska istoričeska biblioteka*, Sofia 3 (1930), 2 εξ.; Του ιδίου, *Istoriija*, III, 325 εξ., 419; V. Gjuzelev, "Bălgarskata dăržava i Nikeja v borba sreštu Latinskata imperija (1204-1261)", *Izvestija na Nacionalnija Istoričeski Muzej*, Sofia 2 (1978), 14. Danceva-Vasileva, "Les relations politiques", 78 εξ.; Της ίδιας, *Bălgarija i*

θρόνο της Λατινικής Αυτοκρατορίας και την άφιξή του στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1231, οι ελπίδες του Ιωάννου Ασέν για πολιτική επιρροή στο χώρο αυτό ματαιώθηκαν. Ο Βούλγαρος βασιλιάς δεν αποτελούσε την αναμενόμενη από τον πάπα Γρηγόριο Θ' /1227-1241/ εγγύηση για την ασφάλεια της Λατινικής Αυτοκρατορίας και γι' αυτό εξελέγη ως νέος αυτοκράτορας ένας από τους πιο πιστούς υποστηρικτές της Παπικής Έδρας, ο πρώην βασιλιάς της Ιερουσαλήμ Ιωάννης Βρυέννιος³⁸. Οι πάπες θεωρούσαν την Κωνσταντινούπολη ως ένα από τα σπουδαιότερα σημεία, στα οποία στηριζόταν η επιβολή της παγκόσμιας κυριαρχίας τους και γι' αυτό ο Γρηγόριος Θ' επικέντρωσε τις προσπάθειές του αποκλειστικά στη διατήρηση πάσης θυσία της Λατινικής Αυτοκρατορίας που είχε ιδρυθεί εκεί. Η συνειδητή καταπάτηση των συμφερόντων του Βουλγάρου ηγεμόνα από μέρος του πάπα σε τελική ανάλυση διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο για μία νέα αλλαγή στη εξωτερική και κατ' επέκταση και στην εκκλησιαστική πολιτική της Βουλγαρίας³⁹. Έτσι, μετά από τριάντα χρόνια υποταγή στη Ρώμη, αρχικά με επιδέξιους διπλωματικούς χειρισμούς από πλευράς του Ιννοκέντιου Γ' που απέβλεπαν στην ενσωμάτωση της Βουλγαρίας στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, στη συνέχεια με τη διακριτική πολιτική από πλευράς του Ονωρίου Γ' /1216-1227/, τελικά η αμφίσημη πολιτική στάση του Γρηγόριου Θ' απομάκρυνε για πάντα τους Βουλγάρους από τους κόλπους της Εκκλησίας της Ρώμης και αυτοί με τη σειρά τους απέρριψαν οριστικώς την Ουνία.

Οι πολιτικές συνθήκες απαιτούσαν επίσης αναθεώρηση της εκκλησιαστικής πολιτικής της Βουλγαρίας, δεδομένης της ολοένα και μεγαλύτερης

Latinskata imperija, 115 εξ. Βασική βιβλιογραφία για τον Ιωάννη Β' Ασέν στον: Bozilov, *Familijata*, 88, σημ. 2.

³⁸ Βλ. εκδεικτικά: Cankova-Petkova, *Bălgarija pri Asenevci*, 112 εξ.; K. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries, Philadelphia, 1976, 55; Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 114 εξ. Πρβλ. Ostrogorsky, *Ίστορία του Βυζαντινού κράτους*, Γ', 114.

³⁹ Εκτενέστερα βλ.: Vasilievskij, "Obnovlenie", 35; Nikov, "Cărkovnata politika", 77 εξ.; V. Zlatarski, *Istoriija*, III, 357 εξ.; Iv. Dujcev, *Cară Ivan Asen II (1218-1241)*, Sofia, 1941, 31-32. Longnon, *L'Empire latin*, 172; Cankova-Petkova, *Bălgarija pri Asenevci*, 118; Ostrogorsky, *Ίστορία του Βυζαντινού κράτους*, Γ', 115 εξ.; Ταρνανίδης, *Η διαμόρφωσις*, 149 εξ.; Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 133 εξ.; Hr. Dimitrov, *Bălgaro-ungarski otnošenija prez srednovekovieto*, Sofia, 1998, 136 εξ.; Για τις σχέσεις μεταξύ Νικαίας και Βουλγαρίας κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιωάννου Β' Ασέν πιο αναλυτικά βλ.: P. Žavoronkov, "Nikejsko-bolgarskie otnošenija pri Ivane II Asene (1218-1241)", *Vizantijskie očerki* (1977), 195 εξ.; V. Gjuzelev, "Bălgarskata dăržava i Nikeja", 7 εξ.

αποδυνάμωσης της Λατινικής Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης προς όφελος της ισχυροποίησης του ρόλου της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Το 1230, μετά τη νίκη του Ιωάννου Β΄ Ασέν επί του βασιλιά της Ηπείρου Θεοδώρου Δούκα στην Κλοκότνιτσα, το Βουλγαρικό κράτος επεκτάθηκε σημαντικά στη Θράκη και τη Μακεδονία⁴⁰. Στην εκκλησιαστική διοίκηση του Τυρνόβου εντάχθηκαν πολλές βυζαντινές επισκοπές με σταθερά ορθόδοξο πληθυσμό, ο οποίος άλλαξε την ισορροπία προς όφελος των αντίιουνιτικών διοικήσεων. Το γεγονός αυτό διαδραμάτισε επίσης σημαντικό ρόλο για τον επανακαθορισμό της εκκλησιαστικής πολιτικής της Βουλγαρίας προς νέα προσέγγιση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στη Νίκαια⁴¹. Μολονότι η Ουνία στη Βουλγαρία ήταν μόνο τυπική και δεν είχε δογματικό και έντονα λειτουργικό χαρακτήρα, εξακολουθούσε ωστόσο να αποτελεί απειλή για την ενότητα, την οποία το Οικουμενικό Πατριαρχείο επιδίωκε να προωθήσει στα Βαλκάνια με την ενσωμάτωση των Δυτικών επαρχιών και την αναγνώριση της αυτοκέφαλης Αρχιεπισκοπής της Σερβίας. Στο πλαίσιο αυτό, εάν οι σχέσεις της Παπικής Έδρας με τη Βουλγαρία είχαν εδραιωθεί, δεν θα αποκλειόταν και η επίτευξη μόνιμης Ουνίας, η οποία θα αποτελούσε σοβαρό κίνδυνο για ολόκληρη τη Βαλκανική.

Ο μητροπολίτης Αγκύρας Χριστοφόρος, ο οποίος εστάλη το 1232 στη Δύση ως πατριαρχικός έξαρχος, έσπευσε να έρθει σε επαφή με τον Βούλγαρο ηγεμόνα και να τον ενημερώσει για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα πραγματοποιούνταν η επανένταξη της Βουλγαρίας στην Ορθοδοξία⁴². Ο ίδιος ο Ιωάννης Ασέν ανέλαβε ενεργό ρόλο στην επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος στο κράτος του. Ωστόσο, ο πριμάτος του Τυρνόβου δεν ενέκρινε τη νέα αλλαγή στην εκκλησιαστική πολιτική του ηγεμόνα, και ως ένδειξη διαμαρτυρίας εγκατέλειψε την έδρα του και αποσύρθηκε στο Άγιο Όρος. Στη χηρεύουσα θέση εξελέγη ένας μοναχός, ο Ιωακείμ, ο οποίος αναχώρησε για τη Νίκαια, προκειμένου λάβει χειροτονία από τον ίδιο τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Αυτός ήταν ένας από τους όρους, που τέθηκαν

⁴⁰ Iv. Dujcev, *Carä Ivan Asen II*, 21 εξ.; V. Gjuzev, "Bälgarskata däržava i Nikeja", 15 εξ.; Krasimira Gagova, *Trakija prez bälgarskoto srednovekovie*, Istoričeska geografija, Sofia, 2002, 220. Για περισσότερη βιβλιογραφία βλ: Bozilov, *Familijata*, 89, σημ. 35.

⁴¹ Πρβλ. Vasiljevskij, "Obnovlenie", 49. Βλ ακόμη: V. Zlatarski, "Ivan Asen II", 24. Του ίδιου, *Istorija*, III, 360-361; Danceva-Vasileva, *Bälgarija i Latinskata imperija*, 134.

⁴² Vasiljevskij, "Obnovlenie", 48 εξ.; Nikov, "Cärkovnata politika", 80 εξ. Βλ. ακόμη: Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Νίκαια και Ήπειρος*, 85 και αναφερόμενες πηγές και βιβλιογραφία.

στην Εκκλησία της Βουλγαρίας, για να αποκατασταθεί η λειτουργική της κοινωνία με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να λήξει η Ουνία⁴³.

Στα τέλη του 1234 στην Καλλίπολη έλαβε χώρα συνάντηση μεταξύ του αυτοκράτορα της Νίκαιας και του Βουλγάρου ηγεμόνα με σκοπό την υπογραφή συμμαχικής συμφωνίας που στρεφόταν εναντίον της Λατινικής Αυτοκρατορίας. Η συμμαχία επικυρώθηκε το επόμενο έτος με το γάμο ανάμεσα στο διάδοχο του θρόνου της Νίκαιας Θεόδωρο Β' Λάσκαρη (1254-1258) και την πριγκίπισσα της Βουλγαρίας Ελένη, κόρη του Ιωάννου Β' Ασέν. Στη συνάντηση στην Λάμψακο συγκαταβατικά ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου αξιώθηκε με τον τίτλο του πατριάρχη από την ενδημούσα σύνοδο των αρχιερέων του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η οποία συγκλήθηκε από τον πατριάρχη Γερμανό Β' (1222-1240). Για τη λήψη της απόφασης αυτής σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε αφενός η πολιτική συγκυρία, η στρατιωτική ισχύς της Βουλγαρίας, την οποία είχε ανάγκη η Νίκαια, και αφετέρου η έντονη επιθυμία του Βουλγάρου βασιλιά ο προκαθήμενος της Εκκλησίας στο κράτος του να φέρει αυτόν τον τίτλο, με τον οποίο άλλωστε ήταν γνωστός στη δική του και στις όμορες χώρες⁴⁴. Ήδη από την εποχή της Ουνίας ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου είχε την πεποίθηση ότι ήταν πατριάρχης και γι' αυτό τον διαβεβαίωνε και ο ίδιος ο πάπας Ιννοκέντιος Γ'⁴⁵. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε βασικό επιχείρημα για τον Ιωάννη Ασέν να ζητήσει την αναγνώριση του πατριαρχικού τίτλου και κατά πάσα πιθανότητα υποχρέωσε τη βυζαντινή διπλωματία να προχωρήσει σε ένα έστω συμβιβασμό, τουλάχιστον όσον αφορά τον τίτλο. Ουσιαστικά το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έκανε κάτι παραπάνω από το να αναγνωρίσει και να νομιμοποιήσει μία εδραιωμένη στη συνείδηση των Βουλγάρων θέση της Εκκλησίας του Τυρνόβου και της έδωσε επίσημα το δικαίωμα ο προκαθήμενός της να εκλέγεται και να χειροτονείται από τους ίδιους τους αρχιερείς

⁴³ St. Kozuharov, "Neizvesten letopisen razkaz ot vremeto na Ivan Asen II", *Problemi na starobalgarskata poezija* I, BAN, "Institut za literatura", Sofia, 2004, 314. Βλ. επίσης: Iv. Dujcev, "Pärvite Asenevci", *Stranici ot minaloto*, očerci, Sofia, 1983, 246 εξ., Του ίδιου, "Väzobnovjavane na balgarskata patriaršija v 1235 g.", *Πάλι εκεί*, 274 εξ.; Genoveva Cankova-Petkova, "Vosstanovlenie bolgarskogo patriaršestva v 1235 g. i meždunarodnoe položenie Bolgarskogo gosudarstva", *Vizantijskij vremennik*, Moskva 28 (1968), 139. Γόνης, *Ιστορία*, 65.

⁴⁴ Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονική συγγραφή*, I, Έκδ. A. Heisenberg, Lipsiae, 1903, 50-51. Εκτενέστερα βλ.: Vasiljevskij, "Obnovlenie", 211; Nikov, "Cärkovnata politika", 91-92; V. Zlatarski, *Istorija*, III, 384-385; Ταρνανίδης, *Η διαμόρφωσις*, 148-149, 154; Γόνης, *Ιστορία*, 65-66.

⁴⁵ PL 215, 281 A. Πρβλ. PL 215, 552 B, 554 A,

της και με αυτόν τον τρόπο εκφραζόταν ουσιαστικά και το αυτοκέφαλο. Έτσι, η ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η οποία είχε διασπαστεί με τη μη κανονική ίδρυση της Αρχιεπισκοπής Τυρνόβου στα τέλη του 12^{ου} αι. και την απόσχισή της από τον ορθόδοξο κόσμο με την αποδοχή της Ουνίας το 1204, αποκαταστάθηκε.

Ο πατριάρχης Τυρνόβου έλαβε τον τίτλο του σε στιγμή πολιτικής αδυναμίας της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, όταν έπρεπε η ίδια να επιδείξει επιδέξια διπλωματική προσέγγιση με τους Βουλγάρους, που μόλις είχαν στραφεί εκ νέου προς την Ορθοδοξία. Για τη βυζαντινή διπλωματία ήταν αδιαμφισβήτητη η επιτυχία, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι στο εξής ο Βούλγαρος πατριάρχης θα ερμήνευε κατά τη δική του κρίση τα δικαιώματα που προέρχονται από τον τίτλο του. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο το Οικουμενικό Πατριαρχείο περιέβαλε τον τίτλο του Βουλγάρου πατριάρχη με σχετική ασάφεια κι επέβαλε ορισμένες υποχρεώσεις, που ο τελευταίος έπρεπε να έχει έναντι αυτού. Ο Βούλγαρος πατριάρχης όφειλε να μνημονεύει στις λειτουργίες τα ονόματα όλων των πατριαρχών της Ανατολής, ενώ εκείνοι δεν ήταν υποχρεωμένοι να τον μνημονεύουν. Ο ίδιος έπρεπε να πληρώνει και φόρο στη Μητέρα Εκκλησία (το Οικουμενικό Πατριαρχείο) και να λαμβάνει από αυτή άγιο μύρο, όπως και να προσέρχεται προκειμένου να δικαστεί, όταν δεν τηρούσε τις υποχρεώσεις του⁴⁶. Υπ' αυτή τη έννοια ο πατριαρχικός τίτλος που δόθηκε στον Ιωακείμ στη Λάμψακο για τους βυζαντινούς ήταν μάλλον τιμητικός και είχε ως αποτέλεσμα το όνομά του να μην καταχωρηθεί στα δίπτυχα των ορθοδόξων Πατριαρχείων κατά τον 13^ο και κατά τον 14^ο αιώνα⁴⁷.

Οι ενέργειες του Ιωάννου Β' Ασέν και η κατάργηση της Ουνίας δικαιολογημένα προκάλεσαν την οργή και τις διαμαρτυρίες του ίδιου του πάπα Γρηγόριου Θ'. Από τη στιγμή που δεν μπορούσε να επαναφέρει τους Βουλγάρους στους κόλπους της Εκκλησίας της Ρωμης, ο πάπας στράφηκε φανερά εναντίον τους, κατηγορώντας τους ως σχισματικούς και αιρετικούς, που έπρεπε να αφοριστούν, ενώ έπρεπε επίσης να οργανωθεί Σταυροφορία

⁴⁶ Fr. Miklosich, J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, I: Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Vindobonae, 1860, 438-439, 441-442. Βλ. επίσης: Vasiljevskij, "Obnovlenie", 212-213.

⁴⁷ Ταρνανίδης, *Η διαμόρφωση*, 163-169. Γόνης, *Ιστορία*, 66-68. Βλ. ακόμη: D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1453*, London 1974, 313-314; Παπαδόπουλος, *Η Εκκλησία Βουλγαρίας*, 46; Sabev, *Samostojna narodnostna carkva*, 324-325; H.-G. Beck, *Ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, Β' (Μτφρ. από γερμανικά) "Ιστορικές εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος", Αθήνα, 2004, 115-116.

που θα επέβλεπε στην κατάκτηση του κράτους τους⁴⁸. Ανεξάρτητα από τις φανερές απειλές προς τους Βουλγάρους, ο πάπας δεν μπόρεσε να αντισταθεί αποτελεσματικά στη συμμαχία του Ιωάννου Β' Ασέν με τη Νίκαια και στην απόφασή του να ασπαστεί ξανά την Ορθοδοξία. Το 1245 ο επόμενος πάπας Ιννοκέντιος Δ' (1243-1254) προέβη σε δεύτερη ανεπιτυχή προσπάθεια να αποκαταστήσει την Ουνία με τον γιο του Ασέν από την Ουγγαρέζα σύζυγό του Κολομάνου (1241-1246)⁴⁹. Με την άνοδο στο θρόνο του Μιχαήλ Β' Ασέν (1246-1256), γιου του Ιωάννου Β' Ασέν από τη δεύτερή του σύζυγο Ειρήνη Κομνηνή, ετέθη οριστικά τέρμα στις ουνιτικές τάσεις στην εκκλησιαστική πολιτική της Βουλγαρίας. Ωστόσο, τα σημάδια της ρωμαιοκαθολικής επίδρασης από την εποχή της Ουνίας αναπόφευκτα διατάραξαν την εσωτερική ζωή της Εκκλησίας της Βουλγαρίας και εξακολούθησαν να υπάρχουν μέχρι το δεύτερο μισό του 14^{ου} αι., την περίοδο του Ησυχασμού.

⁴⁸ Aug. Theiner, *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, Romae, 1859, 140-141 (No 249), 144 (No 255). Βλ. ακόμη: *Acta Honorii III (1226-1227) et Gregorii IX (1227-1241)*, Έκδ. Al. L. Tăultu, Romae, 1950, 290 (No 214). Εκτενέστερα βλ: Nikov, "Cărkovnata politika", 98 εξ.; V. Zlatarski, *Istoriija*, III, 390-391; Παπαδόπουλος, *Η Έκκλησία Βουλγαρίας*, 46. Γόνης, *Ιστορία*, 68. Πρβλ. Hr. Dimitrov, *Bălgaro-ungarski otnošenija prez srednovekovieto*, Sofia 1998, 139.

⁴⁹ Theiner, *Vetera Monumenta*, I, 196-197 (No 365). Εκτενέστερα βλ.: Longnon, *L'Empire latin*, 184-185. V. Zlatarski, *Istoriija*, III, 426-427; Iv. Dujcev, "Za dokumentite iz Vatikanskija arhiv, otnasjašti se do bălgarskata istorija (IX-XIV vek)", *Bălgarsko srednovekovie*, Proučvanija vărhu političeskata kulturna istorija na srednovekovna Bălgarija, Sofia, 1972, 283-284; Gjuzelev, "Das Papsttum", 50; Του ιδίου, *Srednovekovna Bălgarija v svetlinata na novi izvori*, Sofia, 1981, 92; Danceva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija*, 155-156; Γόνης, *Ιστορία*, 69-70.

